

tymistapoja ja vaikuttavuuden mittaamiseen haasteita. Sosiaalityön vaikuttavuuden ja tuloksellisuuden arvioinnin kehittäminen on välttämätöntä erityisesti uudessa sote-ympäristössä.

Artikkelikokoelman johdannossa kerrotaan, että se on tarkoitettu oppikirjaksi ja käsikirjaksi käytännön työtä tekeville. Kokonaisuutena kirja on kuitenkin varsin heterogeeninen ja olisi kaivannut tiukempaa sisällöllistä ja toimituksellista fokusta. Artikkelien teemat ovat enemmänkin erilaisia katsauksia sosiaalipoliikkaan ja sosiaalityöhön liittyviin teemoihin, joihin kirjan otsikko liittyy vain löyhästi. Kirja on raskas luettava myös sivumäärältään eikä varsinaisesti tuo uutta suomalaiseen sosiaalityökirjallisuuteen.

ELSA KESKITALO
VALT. TRI, MSC

ANTTI GRONOW & TUUKKA KAIDESOJA (TOIM.)

Ihmismielen sosiaalisuus.
Helsinki: Gaudeamus 2017.
267 s.

Yhteiskuntatieteiden ja käyttäytymistieteiden rajapinta on yksi nykytieteen kuumimpia alueita. Perinteisesti tämä raja on haluttu vetää mahdollisimman tarkasti. Yhteiskuntatieteet, kuten sosiologia, pyrkivät selittämään ihmisyhteisöjen toimintaa ja luonnetta vetoamalla yhteisötason tekijöihin. Yksilötason psykologisia selityksiä on vierastettu. Käyttäytymistieteissä ja niihin nykyisin läheisesti kytkeytyvissä kognitio- ja neurotieteissä on puolestaan keskitytty nimenomaan yksilöiden aivojen, mielen ja käyttäytymisen tutkimukseen. Perinteinen kognitiotiede tarkasteli ihmismieltä lähinnä ruumiista ja sosiaalisista tilanteista irrall-

lisena tiedonkäsittelyn järjestelmänä. Nykytiedon nojalla näyttää kuitenkin siltä, että tämä yksioikoinen työnjako on tullut tiensä päähän. Kognitio- ja neurotieteet paljastavat yhä selvemmin, kuinka syvästi sosiaalinen ja kulttuurinen mieleemme oikein on. Samoin yksilöiden mielen rakenteisiin vetoavat selitysmallit ovat yhä suosituimpia yhteiskuntatieteissä.

Sosiologi Antti Gronowin ja filosofi Tuukka Kaidesojan toimittama teos *Ihmismielen sosiaalisuus* on katsoa viime vuosikymmeninä syntyneeseen tutkimuskenttään ihmistieteiden ja käyttäytymistieteiden välimaastossa. Kirjoittajina ovat suomalaiset asiantuntijat niin aivotutkimuksen, sosiologian, psykologian kuin filosofiankin aloilta. Kirjan tarkoituksena ei ole tarjota yleiskatsausta viimeaikaiseen keskusteluun, vaan pikemminkin rakentavia näkökulmia yhteiskuntatieteiden ja käyttäytymistieteiden dialogiin. Tästä painotuksesta huolimatta kirjaa voi kuitenkin lukea eräänlaisena johdatusena nykykeskusteluun.

Kirja koostuu kahdeksasta erillisestä artikkelista. Gronowin ja Kaidesojan johdanto on erittäin hyödyllinen ja pyrkii tarjoamaan kehysten uudenlaiselle yhteiskuntatieteen ja käyttäytymistieteen vuoropuhelulle. Tätä kehystä etsitään erityisesti ihmismielen evoluutiosta. Yhteiskuntatieteissä on ollut tapana olettaa, ettei yksilöiden mielen toiminnalla ole suurtakaan merkitystä yhteisöilmioiden selittämisen kannalta. Juuri tämän oletuksen *Ihmismielen sosiaalisuus* haluaa haastaa. Ihmismieli syntyy maailmaan varustettuna monilla erilaisilla kognitiivisilla mekanismeilla, jotka liittyvät erityisesti sosiaaliseen oppimiseen. Gronow ja Kaidesoja esittelevätkin erittäin hyödyllisellä ja selkeällä tavalla viimeaikaista keskustelua esimerkiksi ihmismielen erityisyydestä ja sen sosiaalisista ja kulttuurisista juurista. Esimerkiksi geenien ja kulttuurin yhteisevoluutioteorian mukaan ihmismieli on syntynyt osa-

na prosessia, johon ovat vaikuttaneet fysikaalisen ympäristön lisäksi myös työkalut ja muut kumuloituvan kulttuurin tuotteet, kuten kieli ja sosiaaliset roolit. Nämä puolestaan vaikuttavat myöhempään evoluutioon, jonka seurauksena voimmekin puhua ihmislajin erityisestä, sosiaalisesta ja kulttuurisesta evoluutiosta.

Gronow ja Kaidesoja mainitsevat myös lukuisia, viimeaikaisia teorioita ja empiirisiä tuloksia ihmismielen sosiaalisista kyvyistä. He viittaavat esimerkiksi varsin hyvin tunnettuun Jonathan Haidtin teoriaan moraalista päättelystä sekä Michael Tomasellon vertaileviin tutkimuksiin lasten ja joidenkin muiden sosiaalisten eläinten auttamistaipumuksista. Haidtin ja Tomasellon perusteella piirretty kuva lajista, joka on erityisellä tavalla sosiaalinen: se kykenee jakamaan ja pitämään yllä erilaisia normeja ja sosiaalisia rooleja sekä muokkaamaan joustavasti käyttäytymistään näiden mukaisesti. Sosiaalisuudella on kuitenkin rajansa. Sosiaalinen oppiminen tapahtuu käytännössä aina jonkin rajatun sisäryhmän piirissä ja edellyttää jakoa sisäryhmän ja ulkoryhmän välillä. Muilla sosiaalisilla eläimillä tämä jako syntyy tavallisesti sukulaisuuden pohjalta, mutta ihmisen erityispiirteensä näyttää olevan kyky muodostaa sattumanvaraisiakin ryhmiä, jotka voivat perustua vaikkapa t-paidan väriin.

Neurotieteilijä Riitta Hari tarkastelee artikkelissaan aivotoimintoja, jotka tekevät monimutkaisen sosiaalisuutemme mahdolliseksi. Vaikka sosiaalisen käyttäytymisen ja ajattelun aivoperusta onkin vielä tässä vaiheessa suhteellisen tuntematon, tiedämme siitä kuitenkin jo jotain. Ihmisäivot muokkautuvat koko elinkaaren ajan nimenomaan sosiaalisen ympäristön vaikutuksesta. Kyky "peilata" toisten ihmisten asentoja, ilmeitä ja käytöstä ilmenee hyvin varhaisessa vaiheessa yksilönkehityksessä. Myös ihmismielen kyvystä ymmärtää muita mieliä (mielenmalli tai mielenteoria) tiedetään

aivotasolla yhä enemmän. Aivot ja mieli eivät siis ole nykyisen neurotieteen mukaan niin yksityisiä ja erillisiä kuin yleensä ajatellaan.

Sosiologit Gronow ja Anssi Peräkylä keskustelevat artikkelissaan ”Ihmismieli ja sosiaalinen vuorovaikutus” sosiaalisen konstruktionismin kanssa. He pyrkivät välttämään radikaalia konstruktionismia, jossa mieli nähdään vain ja ainoastaan sosiaalisen ympäristön tuotteena. Jos tämä pitäisi paikkansa, vetoamalla mielen toimintaan ei voitaisi selittää ihmisen käyttäytymistä lainkaan. Gronow ja Peräkylä esittelevät kriittisiä näkökulmia esimerkiksi mielenteoriasta sekä itsehallintaa ja emotionoiden säätelyä koskevista psykologisista teorioista. Mieli ei ole pelkästään sosiaalisen ympäristön tuote, vaikka ne ovatkin jatkuvassa vuorovaikutuksessa. Nykyaikaisessa tutkimuksessa olisikin Gronowin ja Peräkylän mukaan parasta keskittyä nimenomaan mielen tutkimukseen sosiaalisessa yhteydessä.

Seuraavassa artikkelissa Gronow käsittelee kognitiivisen antropologian piirissä suosittuja teorioita mielen ja kulttuurin vuorovaikutuksesta. Vaikka sosiologit ovat perinteisesti vältelleet psykologian soveltamista yhteisötason ilmiöiden selittämiseksi, mielen toiminnan avulla kulttuuria selittävällä antropologialla on puolestaan pitkät perinteet. Gronow hahmottelee naturalistista teoriaa kulttuurista, jossa kulttuurin leviämistä selitetään ihmismielen mekanismien avulla. Tarkasteltuaan alan pioneerin Dan Sperberin teorioita Gronow ehdottaa täydentävää näkökulmaa sosiaalisten verkostojen tutkimuksesta.

Sosiaalipsykologit Inari Sakki, Rusten Menard ja Anna-Maija Pirttilä-Backman käsittelevät artikkelissaan ”Sosiaaliset representaatiot” prosessia, jonka kautta ihmisten arkkaisuudet syntyvät ja leviävät. He pyrkivät yhdistelemään lukuisia teorioita muodostaakseen kattavan kuvan siitä, kuinka jaetut representaatiot kietoutuvat instituutioihin, val-

taan ja identiteetin muodostumiseen.

Kuluneen vuosikymmenen aikana kognitiotieteissä ja filosofiassa on keskusteltu laajasti erilaisista laajennetun tai hajautetun mielen teorioista. Perinteisen kognitiivisen näkemymyksen mukaan tiedonkäsittely tapahtuu pääkallon sisäpuolella. Hajautetun mielen teorian mukaan ihmislajin erityispiirre on kuitenkin se, että se kykenee ulkoistamaan monet tiedonkäsittelyn prosessit. Ihmiset kykenevät tehostamaan tiedonkäsittelyään sosiaalisten suhteiden, ympäristönsä muokkaamisen ja ulkoisten artefaktien (esimerkiksi kirjoittamisen) avulla. Artikkelissaan ”Ympäristöön hajautunut kognitio” Kaidesoja ja oppimisen tutkija Sami Paavola esittävätkin, että voimme puhua mielestä sosiaalisena ja kulttuurisena ilmiönä. Ihmismieli ei pelkästään ulkoista tiedonkäsittelyään, vaan muokkaa ympäristöään työkaluin niin, että se itsessään kantaa informaatiota. Näin voimme nähdä ihmisen koko biokulttuurisen elämänmuodon eräänlaisena tiedonkäsittelynä, jonka eräs osa pääkallon sisäpuolelle jäävä mieli on.

Seuraavat kaksi lukua puolestaan käsittelevät taloustieteeseen ja rationaalisuuteen liittyviä kysymyksiä. Kuten tunnettua, taloustieteessä on perinteisesti pidetty ihmisiä järkevinä toimijoina, jotka pyrkivät maksimoimaan taloudellisen hyötynsä. Taloustieteilijät Topi Miettinen, Marja-Liisa Halko ja Hannu Vartiainen esittävät, että tämä lähestymistapa on periaatteessa hyväksyttävä, vaikka tiedämmekin ihmisten päätösten tekemekanismin olevan todellisuudessa paljon monimutkaisempia. Vaikka perinteinen taloustiede on tässä mielessä ”mielettömä”, he kuitenkin tunnustavat, että täydentäviä näkökulmia tarvitaan. Viime aikoina onkin syntynyt erilaisia käyttäytymistaloustieteen, päätöksenteon teorian ja neurotieteen muotoja, jotka selittävät paljon kattavammin inhimillisen päätöksenteon prosesseja.

Sosiologian emeritusprofessori Erkki Kilpinen puolestaan tarkastelee artikkelissaan itse rationaalisen valinnan käsitettä. Kilpisen mukaan rationaalisen valinnan teoria tekee virheen siinä, että se näkee valinnan ikään kuin abstraktisti, erillisinä yksilöistä ja heidän tilanteistaan. Sen sijaan Kilpinen esittelee täydentäviä näkökulmia esimerkiksi Hans Joasin sekä nykyisen kognitiotieteen teorioista, joissa valinnat ja päätökset nähdään osana yksilön ruumiillisista ja sosiaalista tilannetta.

Kirjan viimeisessä luvussa ”Mielen haaste” sosiologi-filosofi Petri Ylikoski vetää joitakin johtopäätöksiä edellä sanotun perusteella. Miten sitten yhteiskuntatieteilijöiden kannattaisi suhtautua psykologiaan ja kognitiotieteisiin? Ensinnäkin Ylikoski esittää, että pyrkimys kohti ”mielettömyyttä” yhteiskuntatiedettä, joka pysyy erillään käyttäytymistieteistä, ei ole mielekäs. Yhteiskuntatieteet tekevät väistämättä oletuksia siitä, miten ihmismieli toimii. Jos näitä lähtökohtia ei arvioida käyttäytymistieteiden tulosten perusteella, saattaa yhteiskuntatieteilijä tehdä huomamattaan varsin vahvoja tai epätosia oletuksia. Dialogi käyttäytymistieteiden kanssa on siten välttämätöntä.

Toisaalta taas yhteiskuntatiede tulee kuitenkin usein toimeen arkkaisuudella mielen toiminnasta (tästä kutsutaan toisinaan arkipsykologiaksi). Arkipsykologia perustuu ihmisen varhain kehittyviin kykyihin selittää toisten käyttäytymistä uskomusten, päämäärien ja halujen avulla. Ylikosken mukaan makrotasolla toimivat yhteiskuntatieteet, kuten esimerkiksi taloustiede, eivät välttämättä edellytä tämän yksityiskohtaisempaa teoriaa mielestä. Oletus, jonka mukaan ihmiset ovat pääsääntöisesti omaa etuaan tavoittelevia järkeviä toimijoita, toimii varsin hyvin makrotason ilmiöiden selittämisessä. Kognitiotieteen tulokset asettavat kuitenkin rajoituksia arkipsykologian soveltamiselle. Tiedämme esimerkiksi sen, että monet tiedonkäsittelyn muodot ovat tie-

dostamattomia ja sotkevat tietoista ajatteluamme. Luulemme usein tietävämme enemmän kuin todellisuudessa tiedämme. Esimerkiksi Daniel Kahnemanin – käyttäytymisloustieteen keskeisen arkkitehdin – ja monien muiden suosima kaksoisprosessiteoria viittaa vahvasti tähän suuntaan. Kaksoisprosessiteoria ei kuitenkaan korvaa arkipsykologiaa, vaan ainoastaan täydentää sitä.

Ylikoski päätyykin ehdottamaan yhteiskuntatieteilijälle eräänlaista kaksoisstrategiaa. Yhtäältä tämän kannattaa pitää kiinni arkipsykologisesta selittämisestä, joskin täydentää sitä muilla näkökulmilla. Toisaalta yhteiskuntatieteilijän ei kannata jäädä odottelemaan, että psykologit ja kognitiotieteilijät tuottaisivat toimivan mallin mielestä. Sen sijaan yhteiskuntatieteilijöiden tulisi aktiivisesti osallistua tutkimukseen ja tuoda omaa osaamistaan psykologian ja kognitiotieteen piiriin. Näiden alojen tutkimus on usein vieläkin varsin yksilökeskeistä.

Ihmismielen sosiaalisuus on hyvin kirjoitettu ja informatiivinen. Vaikka yksittäisten artikkelien välillä on jonkin verran tasoeroja, kokonaiskuva on tästä huolimatta selkeä. Sisältönsä puolesta *Ihmismielen sosiaalisuus* tasapainoilee tutkimuksen nykytilan esittelyn ja uusien avausten välillä. Kirjan johdanto, Harin artikkeli sekä hajautettua kognitiota käsittelevä artikkeli lähinnä vetävät yhteen tutkimusta. Jotkin artikkelit kuitenkin tekevät uusiakin avauksia (esimerkiksi Sakin ja kumppaneiden ”Sosiaaliset representaatiot”). Tästä huolimatta kirja säilyttää yhtenäisyytensä.

Ihmismielen sosiaalisuus ei käsittele uskontoa eikä sen tutkimusta, mutta kirja on silti hyödyllinen myös teologeille. Siinä esitellään yhtä suurta nykytieteen trendiä eli yhteiskuntatieteiden ja käyttäytymistieteiden lähentymistä. Teologiassa on perinteisesti erotettu tarkkaan toisistaan historia, sosiologia ja uskontopsykologia. Nykykehityksen valossa tämä ei ole enää uskotavaa, joten metodologinen uudel-

leenarviointi olisi tarpeen. Kehitystä on kuitenkin viime vuosina tapahtunut. Esimerkiksi kognitiivinen (ja evolutiivinen) uskontotiede, jota teologisessa tutkimuksessa on sovellettu niin eksegetiikan kuin systemaattisen teologian piirissä, edustaa nimenomaan tätä uutta trendiä, jossa sosiaalinen ja kognitiivinen lähestymistapa pyritään yhdistämään. Yhteiskuntatieteellisten ja käyttäytymistieteellisten lähestymistapojen voisi siis toivoa lähestyvän toisiaan myös teologian piirissä.

AKU VISALA
DOS.

FRANK JOHANSSON Hyvän tekemisen markkinat. Helsinki: Gaudeamus 2018. 348 s.

Frank Johansson, Amnesty Internationalin Suomen osaston toiminnanjohtaja, tietää mistä puhuu. Markkinoilla menestymisen ja auttamisen ristiriitaista suhdetta tarkasteleva *Hyvän tekemisen markkinat* pureutuu kansainvälisten avustusjärjestöjen tasapainoiluun ideaalien ja realiteettien välillä. Onko mahdollista taistella köyhyyttä vastaan, jos toiminnan taloudellinen kannattavuus perustuu köyhyyttä tuottavaan järjestelmään?

Johanssonin esitys on ansiokas: taustatyö on tehty perusteellisesti ja erityisesti suomalaisten järjestöjen kasvu ja tulorakenne viimeisen 15 vuoden ajalta on dokumentoitu vakuuttavasti. Järjestöjen kehitystä on taustoitettu osana poliittista historiaa, kehitysavun historiaa sekä keskeisimpien humanitaaristen kriisien kautta unohtamatta talouspolitiikkaa ja järjestöjen kristillisiä juuria. Heti alkuun totean, että yksi teoksen suurimmista ongelmis-

ta on uusliberalistisen talousjärjestelmän ohut määrittely. Uusliberalismia määritellään taustaluvussa noin sivun verran (s. 15–16), mutta sitä kritisoidaan teoksen jokaisessa luvussa. Käsitteenmäärittely jäädessä pintapuoliseksi teoksen keskeinen väite, jonka mukaan uusliberaali talousjärjestelmä tuottaa köyhyyttä ja eriarvoisuutta, ei vakuuta kriittisintä lukijaa.

Johansson aloittaa historiallisella katsauksella luvussa ”Valkoisen miehen taakka”. Hän jaksottaa avustusjärjestöjen historian imperialistisen humanismin (1800–1945), uushumanitarismin (1945–1989) ja liberaalin humanitarismin (1990–) aikakausiksi. Johansson taustoittaa avustusjärjestöjen syntyhistorian sekä orjuuden vastaisiin liikkeisiin että lähetystyöhön, jonka kantavana teemana oli ”kirkko, klinikka ja koulu”. Auttamisen järjestelmät uusiutuivat toisen maailmansodan jälkeen. Talousajattelua hallitsi hyvinvointivaltion malli, jossa tuloeroja tasattiin verotuloilla: kehitysvaltion idea oli syntynyt. Tässä kohtaa historiallinen narratiivi kuitenkin osittain katkeaa. Kehitysvaltio-idean muodostuminen, epäonnistuminen ja korvaaminen uusliberalistisella ihanteella käsitellään perusteellisemmin vasta viidennessä luvussa ”Uusliberaali globalisaatio”.

Luvussa kolme, ”Huiman kasvun vuodet”, Johansson dokumentoi perusteellisesti suomalaisten järjestöjen ilmiömäisen kasvun 1990-luvulta vuoteen 2015. Kolme suurinta kansainvälisen avun järjestöä Suomessa ovat Suomen Punainen Risti (SPR), Kirkon Ulkomaanapu (KUA) ja Suomen Lähetysseura (SLS). Johansson erittelee KUA:n tulorakenteen muutoksia, joissa valtionavun ja kirkon tuen prosentuaalinen osuus pienenee tuen määrän pysyessä jotakuinkin samana, kun taas yksityisten lahjoitusten ja kansainvälisen rahoituksen osuus kasvaa. KUA:n tulot ovat lähes nelinkertaistuneet. SLS:n kasvu on ollut maltillisempaa, ja se ”vain” puolitoistakertaisti tulonsa.